

**ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРАВА
ІМЕНІ КОРОЛЯ ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО**

ХОРОША ТЕТЯНА СЕРГІЇВНА

УДК 347.65/.68

**РЕАЛІЗАЦІЯ СПАДКОВИХ ПРАВ
У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ**

12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Івано-Франківському університеті права імені Короля Данила Галицького

Науковий керівник

доктор юридичних наук

Кушерець Дарина Василівна,

Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького,
професор кафедри цивільного права і процесу

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, доцент

Кармаза Олександра Олександрівна,

Апарат Верховної Ради України,

головний консультант Головного юридичного управління;

кандидат юридичних наук

Войтенко Тетяна Віталіївна,

Подільський районний суд м. Києва,

суддя

Захист відбудеться «2» березня 2017 р. о 9 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 20.149.01 в Івано-Франківському університеті права імені Короля Данила Галицького за адресою: 76018, м. Івано-Франківськ, вул. Є. Коновальця, 35

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького за адресою: 76018, м. Івано-Франківськ, вул. Є. Коновальця, 35

Автореферат розісланий «30» січня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Р.В. Зварич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Характерною рисою сучасного світу є інтеграційні процеси, що зачіпають найрізноманітніші сфери міжнародного та внутрішньодержавного життя. В даний час продовжується інтеграція України у світове, у тому числі, європейське, співтовариство, зростає обсяг транскордонного переміщення капіталу, інтенсивно здійснюється міждержавне переміщення осіб, що передбачає збільшення приватноправових відносин за участю іноземного елемента. Важливо зазначити, що міжнародне спадкування не є винятком. Кількість спадкових справ за участю іноземців збільшується з кожним роком.

В більшості країн світу спадкові справи з іноземним елементом ведуть нотаріуси та консули, але не виключена можливість оформлення спадщини і іншими уповноваженими державою суб'єктами. Складність міжнародних процесуальних аспектів в провадженнях, пов'язаних з видачею свідоцтва про право на спадщину наразі не викликає сумнівів, оскільки на практиці у відповідного правозастосувача виникає передусім проблема вибору застосування національного чи іноземного законодавства.

Це, в свою чергу, змушує замислитися про створення спрощеної системи міжнародного спадкування та розробки на доктринальному рівні загальнотеоретичної моделі міжнародного спадкового процесу.

Варто також зауважити про недостатньо налагоджену систему інформування між державами з питань спадкування. Все це змушує задуматися про активізацію двосторонніх відносин в сфері нотаріату, з метою встановлення гармонійного правового регулювання спадкування і, насамперед, з питань міжнародного спадкування.

Мова, насамперед, повинна йти про спрощення взаємин нотаріусів та інших уповноважених державою осіб щодо ведення спадкових справ з іноземним елементом. Гадається, що нотаріуси та інші уповноважені особи повинні безпосередньо входити в інформаційні системи зі спадкових справ, здійснювати обмін інформацією, минаючи адміністративні перешкоди.

І тому, неможна залишатись осторонь обговорення проблем правового регулювання у галузі міжнародного спадкування. Зважаючи на наведені вище обставини, достатньо актуальним є дослідження питань удосконалення законодавства, що регулює процесуальні аспекти міжнародного спадкування, а також обґрунтування та формулювання конкретних пропозицій щодо покращення законодавства в досліджуваній сфері.

Теоретичну основу дослідження становлять праці вітчизняних і зарубіжних учених, які вивчали та досліджували теоретичні, практичні і нормативні джерела процесуальних аспектів міжнародного спадкування. До теоретиків, які зробили значний внесок у розвиток цього напрямку дослідження і здобутки яких стали предметом дослідження, необхідно віднести передусім праці В.В. Васильченка, А.С. Довгерта, Ю.О. Заїки, В.Я. Калакури, О.О. Кармази, В.І. Кисіля, П.С. Нікітюка, Є.О. Рябокonia, С.Я. Фурси, Є.І. Фурси, Є.Є. Фурси тощо. Водночас зауважимо, що в юридичній науці України питання міжнародного спадкування та міжнародного спадкового процесу є малодослідженими. Вчені розглядали лише окремі аспекти міжнародного спадкування, оминаючи питання саме специфіки регулювання процесуальних аспектів спадкування з іноземним елементом. Тому тема дисертаційного дослідження є актуальною, теоретично та практично значимою.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в рамках науково-дослідних тем Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Тема дослідження відповідає Пріоритетним напрямкам розвитку правової науки на 2011–2015 роки, затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 24.09.2010 № 14, та перспективним напрямкам кандидатських та докторських дисертацій за юридичними спеціальностями, Перелік яких затверджено рішенням Президії Національної академії правових наук України від 18.10.2013 № 86/11.

Мета і задачі дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є розкриття процесуальних аспектів міжнародного спадкування, проведення комплексного аналізу правовідносин, які пов'язані з видачею свідоцтва про право на спадщину, та розробка рекомендацій щодо вирішення проблем застосування національного чи іноземного законодавства у міжнародному спадковому процесі.

Для досягнення зазначеної мети було сформульовано такі основні завдання:

- охарактеризувати сучасний стан дослідження проблематики міжнародного спадкування в Україні;
- розкрити науково-нормативний підхід до визначення поняття, структури та правової природи спадкових правовідносин з іноземним елементом в міжнародному приватному праві;
- узагальнити підходи до класифікації джерел (форм) регулювання спадкових відносин в міжнародному приватному праві;
- проаналізувати поняття спадкового процесу з іноземним елементом та його взаємодію з міжнародним приватним правом;
- розробити загальнотеоретичну модель міжнародного спадкового процесу;
- визначити нотаріально-процесуальний порядок вчинення нотаріусом проваджень з іноземним елементом;
- з'ясувати підстави, умови та межі застосування нотаріусом норм іноземного права;
- визначити суб'єктів та способи встановлення змісту норм іноземного права в міжнародному спадковому процесі.

Об'єктом дослідження є міжнародні процесуальні правовідносини, які пов'язані з видачею свідоцтва про право на спадщину нотаріусами та іншими уповноваженими державою особами.

Предметом дослідження є реалізація спадкових прав у міжнародному приватному праві.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові методи пізнання. Так, в дослідженні використано наступні наукові методи: діалектичний – для виявлення основних закономірностей, властивих відносинам міжнародного спадкування; метод абстрагування – в частині вивчення спадкового процесу з іноземним елементом та його взаємодії з міжнародним приватним правом; метод системного аналізу – застосовано з метою дослідження сучасного стану дослідження проблематики в Україні; формально-логічний – для з'ясування змісту категоріального апарату дослідження; порівняльно-правовий метод – при здійсненні порівняння законодавства іноземних держав з національним законодавством України у сфері регулювання міжнародного спадкування; за допомогою методу узагальнення визначено підходи до класифікації джерел (форм) регулювання спадкових відносин в міжнародному приватному праві; системно-структурний метод застосований для

побудови загальнотеоретичної моделі міжнародного спадкового процесу та визначення способів встановлення змісту норм іноземного права в міжнародному спадковому процесі; формально-логічний метод застосований при аргументації отриманих висновків дисертаційного дослідження.

Нормативну та емпіричну основи дослідження становлять національне законодавство, законодавство іноземних держав, міжнародні конвенції, регіональні конвенції та двосторонні договори у сфері міжнародного спадкування, судова практика.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що ця дисертація є першим у вітчизняній науці нотаріального процесу комплексним дослідженням процесуальних аспектів міжнародного спадкування, пов'язаних з видачею свідоцтва про право на спадщину нотаріусами чи іншими уповноваженими державою особами. На основі аналізу наукової літератури, нормативно-правових актів, судової практики автором розроблено й обґрунтовано висновки, які характеризуються науковою новизною, мають теоретичне та практичне значення, а саме:

вперше:

– доведено існування абсолютних спадкових правовідносин і правовідносин, пов'язаних зі спадковими. При цьому, спадкодавець взагалі не є суб'єктом спадкового правовідношення, спадкоємець є обов'язковим суб'єктом спадкових правовідносин, участь інших осіб (нотаріуса, свідка, консула, перекладача та інших) є необов'язковою;

– запропоноване визначення міжнародного спадкового процесу як сукупності комплексних правових процедур, необхідних для реалізації спадкових прав за участю іноземного елемента, який має прояв у цивільно-правовій, нотаріальній, консульській, судовій, адміністративно-правовій (муніципальній) чи змішаній формі;

– доведена практична необхідність прийняття спеціальної Інструкції з оформлення спадщини, у зміст якої доцільно включити загальні положення і спеціальні норми, що регулюють спадковий процес, в тому числі з іноземним елементом – «Міжнародний спадковий процес», з чітким розмежуванням норм процесуального права за суб'єктами, уповноваженими здійснювати оформлення спадщини;

– обґрунтовано необхідність створення спеціального інституту з питань іноземного законодавства при Міністерстві юстиції України, до повноважень якого віднести надання інформації на запити уповноважених осіб з приводу іноземного права, вивчення світової судової практики з питань, що пов'язані із застосуванням іноземного права, здійснення порівняльного аналізу іноземного права;

удосконалено:

– доктрину міжнародного приватного права в частині визначення спадкових правовідносин з іноземним елементом (міжнародних спадкових відносин) як комплексних приватноправових відносин, що виникають внаслідок смерті фізичної особи (спадкодавця) та обтяжені наявністю іноземного елемента (суб'єкта, об'єкта або юридичного факту), який пов'язує дане правовідношення з іноземною правовою системою, та спрямоване забезпечити реалізацію спадкоємцем своїх спадкових прав;

– висновок про практичну доцільність приєднання України до багатосторонніх універсальних конвенцій в галузі спадкування з метою запровадження уніфікованих матеріально-правових норм спадкового права з питань визначення кола спадкоємців, переходу спадкового майна до спадкоємців, розподілу спадкової маси тощо;

– обґрунтування пропозиції законодавчо закріпити право нотаріуса або посадової особи відповідного органу місцевого самоврядування, уповноваженої на вчинення нотаріальних дій, з метою встановлення змісту норм іноземного права звертатися в

установленому порядку за сприянням і роз'ясненнями до Міністерства юстиції України або компетентних органів України за кордоном;

– науковий підхід до визначення ознак міжнародного спадкового процесу, якими є: наявність іноземного елемента, а відтак і зв'язок з міжнародним приватним правом; чітка законодавча урегульованість процесуальних дій в конкретній країні; детальна регламентація послідовності здійснення процесуальних дій; імперативність форми (встановлений порядок оформлення спадщини обов'язковий для всіх); це правозастосовний процес, мета якого спрямована на захист процесуальних спадкових прав через колізійні норми.

дістали подальшого розвитку:

– історико-правова характеристика інституту спадкових прав у міжнародному приватному праві, яка полягає у виокремленні його чотирьох історіографічних груп та обґрунтуванні пріоритетності здійснення комплексного порівняльно-правового дослідження міжнародного спадкового процесу;

– наукове обґрунтування доцільності заміни існуючої норми про відкриття спадщини за останнім місцем проживання спадкодавця прогресивнішою прив'язкою місця відкриття спадщини до місцезнаходження нерухомого майна чи основної його частини, а у випадку відсутності нерухомого майна – до місцезнаходження основної частини рухомого майна;

– доводи про неефективність подолання «колізії колізій» в міжнародному спадковому процесі за допомогою введення однакових правил з питань спадкування, адже колізійні норми містять варіанти вирішення проблем «конфлікту законів» і здатні вступати в протиріччя одна з одною, що має прояв на прикладі застосування Європейського Регламенту 650/2012 від 4 липня 2012 р. «Про компетенції, застосовне право, визнання та виконання рішень, прийняття та виконання нотаріальних актів з питань спадкування, а також про створення європейського свідоцтва про спадкування», норми якого застосовуються на території країн-учасниць Європейського Союзу;

– характеристика особливостей процесу застосування колізійних норм: застосування колізійної норми передбачає тлумачення правової норми через встановлення її змісту та ідентифікації з тими фактичними обставинами, в яких вона повинна бути застосована; застосування колізійної норми передбачає принцип взаємності, тобто недопущення таких прав іноземних громадян, які будуть ширшими від прав власних громадян країни; застосування колізійної норми допускає дію застереження про публічний порядок, коли іноземний закон, до якого відсилає колізійна норма, не застосовується з міркувань моралі, звичаїв або основ правопорядку; застосування колізійної норми передбачає легалізацію документів, складених за кордоном, які за формою, змістом та назвою істотно відрізняються від документів, прийнятих в правовому обігу країни, в якій здійснюється оформлення спадщини.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертації положення та висновки можуть бути використані: *у науково-дослідній роботі* – для подальшого дослідження теоретичних засад реалізації спадкових прав у міжнародному приватному праві, обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення цивільної процесуальної форми захисту прав, підготовки науково-правових експертних висновків до законопроектів у цій сфері; *у правотворчості* – при підготовці змін до законодавства з питань унормування міжнародно-процесуальної діяльності нотаріусів або інших уповноважених державою осіб щодо видачі свідоцтва про право на спадщину; *у правозастосовній діяльності* – при підготовці матеріалів з удосконалення спадкового

процесу в міжнародному приватному праві, підготовки роз'яснень для суб'єктів, які вчиняють нотаріальні дії; у навчальному процесі – при розробці навчальних програм, підготовці навчальних посібників та викладанні курсів «Міжнародне приватне право», «Цивільне право», «Актуальні проблеми міжнародного приватного права».

Апробація результатів дисертації. Дисертацію виконано і обговорено на кафедрі цивільного права і процесу Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Основні положення та висновки дисертації оприлюднено на таких міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування (м. Київ, 12-13 вересня 2014 р.); Сучасні виклики для України у сфері права в умовах глобалізації (м. Запоріжжя, 23-24 серпня 2013 р.); Стан та перспективи розвитку юридичної науки (м. Дніпропетровськ, 31 серпня 2013 р.); Юридична наука України: історія, сучасність, майбутнє (м. Харків, 4-5 листопада 2016 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено в 5 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України, 2 статтях – у наукових виданнях інших держав, а також у 5 тезах доповідей і повідомлень на конференціях.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, двох розділів, які об'єднують вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (225 найменувань на 25 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 226 сторінок, з яких 199 сторінка основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, його науково-теоретичну базу, зв'язок роботи з науковими планами та програмами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, наведено положення, які відображають наукову новизну дисертаційної роботи і виносяться на захист, наголошено на практичному значенні одержаних результатів, наведено інформацію про апробацію результатів дисертації та кількість публікацій.

Розділ 1 «Теоретико-правові основи забезпечення спадкових прав в міжнародному приватному праві» складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Сучасний стан дослідження проблематики в Україні»* окреслено основні здобутки наукової доктрини з вирішуваної проблеми, стисло, критично висвітлено праці науковців.

Здійснено класифікацію опублікованих праць на чотири групи, в основу якої покладено проблемно-хронологічний принцип та належність до того чи іншого історіографічного напрямку. До першої групи віднесено праці, в яких пропонується періодизація становлення спадкового права України з прив'язкою до певних нормативно-правових актів, а також дослідження історико-правових проблем спадкування з урахуванням конкретної соціально-економічної та політичної ситуації на тому чи іншому історичному етапі (Ю.О. Заїка, О.І. Нелін, І.А. Шахрайчук, В.В. Валах).

Історіографія другої групи включає дослідження теоретичної конструкції реалізації прав на спадкування у сучасному міжнародному приватному праві. В науковій літературі цієї групи вперше оглянуто теоретичні основи спадкування з іноземним елементом, зосереджено увагу на вчиненні нотаріальних дій щодо спадкування майна консулом, розкрито питання охорони безспірних цивільних прав у нотаріальній діяльності дипломатичних представництв. В дослідженнях цієї групи показана сучасна

судова та нотаріальна практика, пов'язана з транснаціональним спадкуванням. Крізь призму понять «міжнародне спадкове право», «міжнародні спадкові відносини» виокремлено особливості співвідношення міжнародного спадкового права і публічного правового порядку (О.О. Кармаза, О.О. Гріненко, Г.В. Галущенко, Є.Є. Фурса, Є.Д. Боярський, В.І. Кисіль, М.О. Самойлова та інші).

До третьої групи віднесено праці, в яких акцентується увага на уніфікації правового регулювання міжнародних спадкових відносин на універсальному та регіональному рівнях, у тому числі в рамках інтеграційних об'єднань (А.С. Довгерт, Л.Г. Варшаломідзе, А.А. Яковлєва, У.О. Слабошпицька).

Четверта група праць охоплює питання застосування колізійних норм у спадкуванні з іноземним елементом. Наукові здобутки зазначеного періоду, окрім роздумів про колізії у спадковому праві та види правових колізій спадкування в МПрП, містять вчення про правові способи розв'язання колізійних проблем спадкування в МПрП шляхом уніфікації, тлумачення та кваліфікації, зворотного відсилання, застереження про публічний порядок, застосування надімперативних норм, автономії волі й обходу закону (А.А. Степанюк, В.І. Кисіль, О.О. Бичківський, М.О. Михайлів та інші).

В результаті систематизації наукових здобутків, зроблено висновок про достатній рівень наукових розробок поняття іноземного елемента в спадкових правовідносинах, колізійних норм спадкового права, видів правових колізій спадкування та способів розв'язання колізійних проблем спадкування в МПрП. Попри це, у вітчизняній науці явно бракує наукових досліджень міжнародного спадкового процесу та міжнародних спадкових правовідносин. В результаті проведеного узагальнення, сформульовано висновок щодо необхідності комплексного вивчення поняття «спадкові правовідносини» та «міжнародні спадкові відносини», визначення чітких критеріїв, які б дозволяли окреслити міжнародні спадкові відносини, та в силу євроінтеграційних процесів – здійснення комплексного порівняльно-правового дослідження міжнародного спадкового процесу.

У підрозділі 1.2 «Науково-нормативний підхід до визначення поняття, структури та правової природи спадкових правовідносин з іноземним елементом в міжнародному приватному праві» досліджено доктринальні підходи до розуміння поняття «спадкових правовідносин з іноземним елементом». Виходячи з аналізу механізму переходу прав від спадкодавця до спадкоємця, обґрунтовано існування правовідносин, які виникають у зв'язку з підготовкою до спадкування (наприклад, складання заповіту), правовідносин зі спадкування (прийняття чи неприйняття спадщини) та правовідносин, що слідує за спадкуванням (наприклад, виконання заповідального відказу, розподіл успадкованого майна, здійснення успадкованих прав і виконання обов'язків). Відповідно, доведено існування абсолютних спадкових правовідносин, суб'єктом яких є спадкоємець (спадкоємці), і пов'язаних із спадковими правовідносин, в яких суб'єктом може виступати спадкодавець, спадкоємець, нотаріус, свідок, консул, перекладач та ін. При цьому, як спадкові, так і пов'язані з ними правовідносини регулюються спадковим законодавством кожної окремої країни.

Виходячи з того, що спадковими правовідносинами є лише абсолютні спадкові відносини, здійснено класифікацію суб'єктів, які беруть участь в процесі спадкування, на тих, участь яких є обов'язковою (суб'єкти спадкового правовідношення), і тих, участь яких є необов'язковою (суб'єкти пов'язаних із спадковими правовідносин). Відповідно, обов'язковою фігурою в процесі спадкування виступає спадкоємець, участь інших осіб є необов'язковою, спадкодавець взагалі не є суб'єктом спадкового правовідношення.

Доведено позицію про те, що спадкове правовідношення можна віднести до міжнародного лише за наявності іноземного компонента – суб'єкта, об'єкта та/або юридичного факту. З огляду на це, запропоновано власну дефініцію міжнародних спадкових відносин як комплексних приватноправових відносин, що виникають внаслідок смерті фізичної особи (спадкодавця) та обтяжені наявністю іноземного елемента, який пов'язує дане правовідношення з іноземною правовою системою, та спрямоване забезпечити реалізацію спадкоємцем своїх спадкових прав.

Окреслено особливості міжнародного спадкового правовідношення. Зокрема, доведено, що іноземним елементом, який обтяжує спадкові правовідносини, є не іноземний спадкодавець, як суб'єкт правовідношення, а його громадянство чи місце його постійного проживання за кордоном, як юридичний факт, який впливає на вибір уповноваженим органом правопорядку щодо спадкування права.

Також наголошено на тому, що принципова особливість спадкового правовідношення полягає в тому, що різнонаціональність спадкоємців не призводить до його кваліфікації як ускладненого іноземним елементом та не викликає питання про вибір застосовного права. Відповідно, спадкоємцями можуть бути українські фізичні та юридичні особи при спадкуванні за кордоном, та іноземці, особи без громадянства або іноземні юридичні особи в Україні, а також інші особи, включаючи держави, визнані спадкоємцями.

Крім того, достеменно доведено, що вибір компетентного правопорядку, який можна застосовувати до спадщини, до складу якої входить закордонне майно, тобто майно, що перебуває в юрисдикції іншої держави, залежить від належності такого майна до рухомого чи нерухомого, адже факту знаходження спадкового майна на території іншої держави недостатньо для вибору застосовним правом права іноземної держави. Зокрема, звертається увага на норми Закону України «Про міжнародне приватне право», відповідно до яких тією ж мірою як і в більшості держав, за загальним правилом, до відносин зі спадкоємства застосовується право країни, де спадкодавець мав останнє місце проживання. Проте з цього правила зроблено виняток щодо нерухомого майна, при спадкуванні якого повинно застосовуватися право країни, де таке майно перебуває.

Розкрито особливість міжнародного спадкового правовідношення крізь призму юридичного факту: у сфері спадкування юридичні факти стають міжнародними, якщо юридичний факт мав місце на території іноземної держави, тобто був локалізований за кордоном.

Наведено доводи на користь того, що місцем відкриття спадщини повинно бути не останнє місце проживання спадкодавця, зважаючи на те, що він може померти у тимчасовому помешканні, а місцезнаходження нерухомого майна (чи основної його частини, якщо у особи існуватиме декілька об'єктів нерухомого майна у різних населених пунктах), а у випадку відсутності нерухомого майна, місцем відкриття спадщини має бути місцезнаходження основної частини рухомого майна.

У підрозділі 1.3 «Джерела (форми) регулювання спадкових відносин в міжнародному приватному праві» досліджено масив джерел правового регулювання спадкових відносин в міжнародному приватному праві. На підставі аналізу джерел міжнародного спадкового права виділено основні: національне законодавство, законодавство іноземних держав, міжнародні конвенції, регіональні конвенції та двосторонні договори.

Розкрито зміст колізійного методу регулювання спадкових правовідносин, який полягає у здійсненні вибору юрисдикції (правопорядку) шляхом відсилання

регулювання відносин до матеріального права певної держави або міжнародного договору, та матеріально-правового методу регулювання, забезпеченого матеріальними нормами прямої дії, уніфікованими міжнародними угодами.

Акцентовано увагу на консервативному характері інституту спадкового права, що відбився на існуванні відмінностей у внутрішньому законодавстві різних країн. У цьому зв'язку доведена доцільність уніфікації матеріально-правових норм спадкового права, з огляду на те, що в зарубіжних країнах по-різному визначається коло законних спадкоємців і спадкоємців за заповітом; формуються різні правила для дієздатності, форми і види розпоряджень на випадок смерті; процесу переходу спадкового майна до спадкоємців; відрізняються системи розподілу спадкової маси.

Доведена практична доцільність приєднання України до багатосторонніх універсальних конвенцій в галузі спадкування, що позитивно вплинуло б на підвищення ролі країни в міжнародному житті.

Розділ 2 «Теоретико-правові основи забезпечення процесуальних спадкових прав в міжнародному приватному праві» складається з п'яти підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Поняття спадкового процесу з іноземним елементом та його взаємодія з міжнародним приватним правом»* міститься наукове обґрунтування необхідності посилення компаративного аспекту дослідження спадкового права зарубіжних країн, зважаючи на тенденцію більш повного врегулювання спадкових відносин в нормах міжнародного права, задля спрощення процесу взаємодії національних та зарубіжних уповноважених суб'єктів, які займаються питаннями спадкоємства.

З метою вироблення дефініції спадкового процесу, здійснено порівняння категорій «юридичний процес» та «правова процедура», в результаті якого зроблено висновок, що дані явища співвідносні, тісно взаємозалежні, але не ідентичні. Поняття «юридичний процес» ширше, оскільки, в одному випадку, може включати певну комплексну правову процедуру, спрямовану на вирішення конкретного завдання, а в іншому випадку, може здійснюватися за певною юридичною процедурою. Таким чином, доведено, що юридичний процес реалізується через конкретні правові процедури – нормативно встановлені порядки здійснення юридичної діяльності, тобто через певні юридичні форми. Зважаючи на це, наведено наукове обґрунтування розмежування понять «спадкування» та «спадковий процес», відповідно до якого спадковий процес складається із процесу спадкування (реалізації спадкоємцями їхніх прав та отримання належної їм частки спадщини) та всіх інших дій, що безпосередньо пов'язані з розподілом спадщини, виконанням обов'язків, що зумовлюються зобов'язаннями спадкодавця тощо.

Зроблено висновок про те, що спадковий процес опосередковує динаміку спадкового правовідношення і схильний до впливу спеціальних правил – норм, які мають процесуальний характер і регулюють відносини спадкоємців з правозастосовчими органами з приводу здійснення та захисту їх спадкових прав. В результаті впливу вказаних норм на суспільні відносини, формується спадкове процесуальне правовідношення, суб'єктами якого виступають, з одного боку спадкоємці, з іншого – органи нотаріату, суди, органи місцевої влади тощо. В разі, якщо у суб'єкта правовідношення буде іноземне громадянство, або суб'єктом виступатиме юридична особа іноземного походження, а також у випадках, якщо об'єкт правовідношення знаходиться на території іноземної країни, або юридичний факт, який створює, змінює або припиняє правовідносини, мав чи має місце на території іншої

країни, тобто у випадку наявності іноземного елемента, спадковий процес стає міжнародним.

Запропоновано власне визначення міжнародного спадкового процесу як сукупності послідовних процесуальних дій, які направлені на матеріалізацію спадкових прав за участю іноземного елемента. За своєю структурою міжнародний спадковий процес визначено як сукупність комплексних правових процедур встановленої форми, необхідних для реалізації спадкових прав за участю іноземного елемента. Формами міжнародного спадкового процесу є цивільно-правова, нотаріальна, консульська, судова, адміністративно-правова (муніципальна) та змішана форми.

В дисертаційній роботі виокремлено наступні ознаки міжнародного спадкового процесу: наявність іноземного елемента, а відтак і зв'язок з міжнародним приватним правом; чітка законодавча урегульованість процесуальних дій в конкретній країні; детальна регламентація послідовності здійснення процесуальних дій; імперативність форми (встановлений порядок оформлення спадщини обов'язковий для всіх); це правозастосовний процес, мета якого спрямована на захист процесуальних спадкових прав через колізійні норми.

У зв'язку з розширенням повноважень органів місцевого самоврядування у спадкових правовідносинах та відсутністю чіткої регламентації процесуальних дій компетентних органів щодо оформлення спадщини, доведена практична необхідність прийняття спеціальної Інструкції з оформлення спадщини, в зміст якої доцільно включити загальні положення і спеціальні норми, що регулюють спадковий процес, в тому числі з іноземним елементом – «Міжнародний спадковий процес», з чітким розмежуванням норм процесуального права за суб'єктами, уповноваженими здійснювати оформлення спадщини.

У підрозділі 2.2 «Загальнотеоретична модель міжнародного спадкового процесу» проаналізовано теоретичну модель міжнародного спадкового процесу, в результаті чого встановлено послідовність та необхідний зміст кожної процедури.

Здійснено співставлення моделей внутрішньо національного спадкового процесу та міжнародного спадкового процесу. На прикладі процесу оформлення спадщини в Україні виділено його три етапи. Перший етап триває протягом шести місяців від дня смерті спадкодавця та включає в себе дії щодо отримання першої заяви про прийняття спадщини, на підставі якої заводиться спадкова справа відносно майна померлого, встановлення і повідомлення спадкоємців про відкриття спадщини та роз'яснення їх права прийняти або відмовитись від прийняття спадщини шляхом подання письмової заяви. На другому етапі встановлюється право, яке підлягає застосуванню у даному випадку. Наступним етапом може бути укладення угоди про поділ майна між спадкоємцями. Заключним етапом оформлення спадщини є видача свідоцтва про право на спадщину або ж винесення постанови про відмову у його видачі.

Наведену теоретичну модель застосовано до міжнародного спадкування та зроблено висновок, що перша стадія є фактично фіксацією звернення іноземця до нотаріуса в Україні або громадянина України до уповноваженої особи в іноземній державі з вимогою вчинення нотаріальних дій щодо оформлення спадщини. Наступні стадії передбачають кваліфікацію правової ситуації з іноземним елементом, вибір колізійних норм права держави для застосування, застосування матеріальної норми компетентного правопорядку. Встановивши наявність іноземного елемента та обравши компетентний правопорядок, уповноважений орган приймає рішення, оформлене відповідним актом, що є завершальною стадією міжнародного спадкового процесу.

Крізь призму євроінтеграції досліджено теоретичну модель спадкового процесу Європейського Союзу, обумовлену Європейським Регламентом 650/2012 від 4 липня 2012 р. «Про компетенції, застосовне право, визнання та виконання рішень, прийняття та виконання нотаріальних актів з питань спадкування, а також про створення європейського свідоцтва про спадкування», норми якого застосовуються безпосередньо на території країн-учасниць Європейського Союзу (крім Данії, Великобританії та Ірландії, які відмовилися від прийняття даного Регламенту) поряд з нормами національного законодавства.

При цьому зроблено висновок, що Регламент не в повній мірі є джерелом міжнародного права, а може бути віднесений до так званого «м'якого права», що носить рекомендаційний характер, адже процеси широкомасштабної правової інтеграції, уніфікації та гармонізації національного законодавства країн-членів Європейського союзу не можуть призвести до введення однакових правил, що стосуються питань спадкування з іноземним суб'єктом, оскільки колізійні норми нерідко містять різні варіанти вирішення проблем «конфлікту законів» і вони здатні вступати в протиріччя одна з одною, в результаті чого виникає «колізія колізій».

Виокремлено особливості процесуальної форми правозастосування при оформленні спадщини з іноземним елементом. Доведено, що за своєю суттю застосування права виступає як організуюча владна діяльність держави в особі уповноважених суб'єктів, за допомогою якої впорядковуються спадкові правовідносини. При цьому, правозастосовна діяльність нотаріуса та інших посадових осіб, уповноважених на оформлення спадщини, здійснюється в особливому процесуальному порядку, який забезпечує захист інтересів особи, сприяє зміцненню законності і міжнародному правопорядку. Правозастосування у міжнародному спадковому процесі виражається у винесенні акту, який не породжує правових відносин, а змінює правовий стан заявника, надає йому нові права та можливості, охороняє і захищає його інтереси, а відтак, розширює правоздатність заявника щодо вступу в нові правовідносини з новою системою прав і обов'язків.

У підрозділі 2.3 «*Нотаріально-процесуальний порядок вчинення нотаріусом нотаріальних проваджень з іноземним елементом*» розкрито особливості нотаріального провадження з іноземним елементом.

Обґрунтовано висновок про те, що відмінність внутрішньо національного нотаріального провадження та провадження, ускладненого іноземним елементом, полягає не в стадіях та їх порядку, а в їх змісті, оскільки при нотаріальному провадженні з іноземним елементом процедура значно ускладнюється за рахунок необхідності вчинення нотаріусом додаткових дій.

Доведено, що на першій стадії нотаріального провадження з іноземним елементом, перш за все, визначається правовий режим, в межах якого іноземець вступає у правовідносини. Проаналізовано, що в Україні, як і в більшості європейських країн, діє національний правовий режим, суть якого зводиться до того, що іноземні громадяни та особи без громадянства, іноземні організації будь-якої організаційно-правової форми та статусу, мають рівне з українськими суб'єктами право на звернення до нотаріуса. Щодо громадян України, які проживали та померли за кордоном, якщо після них залишилась спадщина у країні перебування, процедура спадкування підпадає під дію Положення про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України та законодавства країни перебування. В окремих випадках компетентний орган визначається на підставі положень міжнародного договору, який може мати пріоритет над законодавством певної країни.

За результатами системного аналізу норм законодавства встановлено, що первинна стадія нотаріального провадження передбачає також вирішення питання про віднесення конкретної спадкової справи до юрисдикції даного нотаріуса. Проведене дослідження показало, що має місце витребування від заявника документального підтвердження місця відкриття спадщини, що є неприпустимим в аспекті недопущення пропуску спадкоємцями строку прийняття спадщини.

Акцентовано також увагу на необхідності вирішення питання про власну компетенцію нотаріуса. Дане питання вирішується в порядку субординації, по-перше, на підставі відповідних правил міжнародного договору з іноземною державою, на території якої знаходиться спадкове майно або проживав спадкодавець; по-друге, на підставі внутрішніх колізійних норм, у разі відсутності прийнятних договірних правил, правил відповідного міжнародного договору.

За доведеності підвідомчості спадкової справи конкретному нотаріусу, встановленню підлягає питання про форми присутності іноземного елемента у правовідношенні та питання про дієздатність фізичної особи (дієздатність і правоздатність юридичної особи) спадкоємця. У цьому зв'язку, підтримано пропозицію створення Єдиного міжнародного реєстру недієздатних та обмежено дієздатних осіб, до якого внесенню підлягають відповідні відомості про громадян кожної країни.

Проаналізовано дії нотаріуса при оформленні спадщини на другій стадії нотаріального провадження з іноземним елементом, що має прояв у встановленні кола спадкоємців і виявленні складу і місцезнаходження спадкового майна. При цьому акцентовано увагу на тому, що для встановлення кола спадкоємців необхідно знати, чи залишив спадкодавець заповіт, інакше спадкування відбуватиметься за законом. З огляду на те, що спадкодавець теоретично міг посвідчити заповіт будь-де, абсолютно точно відповісти на питання про наявність заповіту практично неможливо. Вирішення цієї проблеми вбачається в наявності Реєстру заповітів, який дає можливість відстежити будь-який заповіт і розпорядження на випадок смерті заповідача і забезпечити його виконання. В цьому контексті Рада Європи, передбачаючи переваги системи реєстрації заповітів і будучи переконана в тому, що така система полегшить пошук заповітів, складених за кордоном, прийняла Базельську конвенцію про створення системи реєстрації заповітів 16 травня 1972 р., яка для України набрала чинності 31 грудня 2010 р. Принцип пошуку заповітів за Конвенцією полягає в тому, що кожна країна-учасниця самостійно веде свій національний реєстр заповітів, а міжнародний пошук відбувається шляхом обміну запитами та відповідями між національними уповноваженими органами, без відкриття доступу до національних реєстрів.

Деталізовано таку стадію в справах міжнародного спадкування, як вибір застосовного матеріального права у конкретному спадковому правовідношенні. Під загальний статут спадкування підпадають такі питання спадкування, як: місце відкриття спадщини, коло спадкоємців за законом, черговість їх закликання до спадкування, строки прийняття спадщини, обов'язкова частка спадкоємця тощо. Залежно від джерела колізійних норм розглянуто загальний та договірний режими визначення застосовного права.

Наголошено на тому, що іноземний матеріальний закон, компетентний в силу українських колізійних норм регулювати спадкові відносини, не застосовується, якщо він суперечить публічному порядку в Україні, а саме: допускає привілеї, встановлені законодавством іншої держави за статевими, віковими, релігійними та іншими подібними ознаками; наслідком такого застосування чи виконання буде визнання в

Україні обмежень, що ґрунтуються на ознаках статі, політичних чи релігійних переконань тощо.

Розглянуто завершальну стадію процесуального порядку оформлення спадщини з іноземним елементом – видачу нотаріального акту про право на спадщину. При цьому обумовлено, що в міжнародному спадковому процесі форма прийняття спадщини чи відмови від неї визначаються застосовним до спадкування правом. Зокрема, обране матеріальне право визначає, які дії спадкоємців варто розглядати як фактичне прийняття спадщини. Акцентовано увагу на тому, що застосування іноземного права до форми прийняття або відмови від спадщини нерідко породжує практичні складності, пов'язані з її невідповідністю нотаріальній процедурі, коли, наприклад, нотаріусам можуть бути надані документи, вчинені в простій письмовій формі або завірені адвокатом, в той час, коли національний закон вимагає нотаріальну форму. На вирішення даної невідповідності запропоновано іноземним спадкоємцям призначити представника для ведення спадкової справи в іншій країні або ж вчиняти акти у консула країни у відповідній державі.

У підрозділі 2.4 «Застосування нотаріусом норм іноземного права: підстави, умови та межі» розглянуто основні аспекти застосування норм міжнародного та іноземного права в міжнародній нотаріальній діяльності.

Зосереджено увагу на дослідженні шляхів вирішення проблемних питань міжнародного спадкування у вітчизняній нотаріальній практиці. У цьому контексті розглянуто складні ситуації оформлення спадкових прав, викликані тим, що законодавство іноземних держав передбачає відмінне від національного регулювання спадкових відносин. Досліджено випадки неможливості оформлення всієї спадщини у компетентному органі держави, у випадках, якщо спадкодавець мав останнє місце проживання за кордоном, що тягне за собою необхідність додаткового звернення до компетентного органу іноземної держави для отримання свідоцтва про право на спадщину за місцем знаходження нерухомого або рухомого майна. Також прокоментовано випадки виникнення труднощів при прийнятті спадщини, розташованої на території з проблемним статусом – анексованої території або окупованої території з невизнаним міжнародно-правовим статусом.

Виокремлено умови, за наявності яких нотаріус може безпосередньо застосувати норму міжнародного договору, якою встановлюється правило вчинення нотаріальних дій щодо оформлення спадщини, а саме: якщо такий міжнародний договір укладений між країною вчинення нотаріальної дії і країною, громадянин або організація якої просять про її вчинення; якщо такий договір вступив в силу для держави, на території якої вчиняється нотаріальна дія, та був офіційно оприлюднений в державі його застосування; норми договору придатні для прямого застосування в системі національного права, а нотаріус володіє компетенцією застосувати норму міжнародного права при вчиненні конкретної нотаріальної дії.

Доведено, що процес застосування колізійних норм має певну специфіку, обумовлену взаємодією різних правових систем, що мають значні особливості. Зокрема, продемонстровано, що застосування певної правової норми неможливо без її тлумачення, тобто встановлення її змісту та ідентифікації з тими фактичними обставинами, в яких вона повинна бути застосована. При цьому доведено, що процес тлумачення іноземного права є однією із найскладніших стадій застосування іноземного права та складається з таких етапів як: ознайомлення з офіційним роз'ясненням, практикою та доктриною іноземного права; з'ясування правового змісту законів в

контексті недопущення їх неправомірності за національним законом; прогнозування наслідків застосування іноземного права.

Також прокоментовано застосування колізійних норм через призму недопущення таких прав іноземних громадян, які будуть ширшими від прав власних громадян країни – принципу взаємності.

Крім того, розкрито особливість застосування колізійних норм у випадку дії застереження про публічний порядок, що являє собою правову норму в законодавстві конкретної держави, відповідно до якої зважаючи на зміст деяких положень іноземного закону, цей іноземний закон, до якого відсилає колізійна норма, не застосовується. Підставою для визнання таких положень іноземного закону, які унеможливають його застосування, є протиріччя «моралі», «добрі звичаї» або «основи чинного правопорядку». Наразі концепція публічного порядку визнається правовою доктриною. На практиці питання звернення до застереження про публічний порядок має місце у випадку виконання окремого доручення компетентного органу, коли його виконання суперечить суверенітету або загрожує безпеці держави.

В роботі також розкрито проблемні питання прийняття нотаріусами України документів (наприклад, афідевіту – письмової урочистої заяви, прийнятої іноземними судовими інстанціями як доказ тих чи інших фактів; сертифікату – документу, що засвідчує той чи інший факт; повноваження – виду довіреності), складених за кордоном, які за формою, змістом та назвою істотно відрізняються від документів, прийнятих в правовому обігу України. Досліджено процес легалізації таких документів, а у випадку, якщо це прямо передбачено українським законодавством, міжнародними договорами за участю України, – прийняття таких документів нотаріусом без легалізації.

У підрозділі 2.5 «Суб'єкти та способи встановлення змісту норм іноземного права в міжнародному спадковому процесі» наведено перелік суб'єктів, що приймають участь в процедурі оформлення спадкування, та окреслено основні напрямки їх діяльності в цій сфері: нотаріусів, які здійснюють безпосереднє оформлення спадщини; консульств та дипломатичних представництв, які наділені правом надавати допомогу при міжнародному спадкуванні, а в деяких країнах оформляти спадщину; судів, рішення яких в тій чи іншій мірі можуть вплинути на розвиток спадкових правовідносин, муніципальних органів влади, які в окремих випадках виконують повноваження нотаріусів.

Розкрито способи встановлення змісту норм іноземного права в міжнародному спадковому процесі через державні та приватні механізми. У цьому зв'язку досліджено переваги таких державних механізмів як дипломатичний порядок отримання інформації, офіційні запити через міністерство юстиції, безпосередні відносини компетентних органів різних держав один з одним та іншими органами.

Акцентовано увагу на тому, що Положення про Міністерство юстиції України серед завдань та компетенції не називає таку функцію як надання інформації нотаріусам України про іноземне право, у зв'язку з чим обґрунтовується доцільність внесення відповідних законодавчих змін.

Також досліджено світову практику надання інформації про іноземне право, зокрема спеціально створеними інститутами, які проводять порівняльний аналіз законодавства та надають судам та іншим запитуючим сторонам інформацію про іноземне право та його зміст, а також провідними університетами країни.

Стосовно України, запропоновано створення спеціального інституту при Міністерстві юстиції України, до повноважень якого має входити надання інформації на

запити уповноважених осіб з приводу іноземного права, вивчення світової судової практики з питань, що пов'язані із застосуванням іноземного права, здійснення порівняльного аналізу іноземного права.

Розкрито переваги такого державного механізму отримання інформації про іноземне право, як безпосередні зносини між компетентними органами, що ґрунтуються на спеціальній угоді про обмін правовою інформацією між органами нотаріату.

Акцентовано увагу на тому, що реалізація приватного механізму отримання інформації про іноземне право має місце у випадку особистого збирання інформації про право іноземним громадянином, який звернувся за вчиненням нотаріальної дії, у випадку, коли нотаріус просить надати необхідні відомості, тексти правових норм та коментарі до них.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дисертаційного дослідження виявлено проблемні питання процесуальних аспектів міжнародного спадкування, які пов'язані з видачею свідоцтва про право на спадщину, та запропоновано рекомендації щодо вирішення проблем застосування національного чи іноземного законодавства у міжнародному спадковому процесі. Основними науковими результатами роботи є такі положення:

1. За результатами системного аналізу праць, в яких досліджуються спадкові відносини з іноземним елементом, розміщені в електронному каталозі Національної бібліотеки ім. В.І. Вернадського, виявлено, що станом на кінець червня 2016 року в каталозі представлено менше 10 монографій з міжнародного приватного права, 2 з яких безпосередньо стосуються питань спадкування з іноземним елементом; близько 20 навчальних посібників з міжнародного приватного права; менше 8 дисертаційних досліджень, 3 з яких присвячені колізійним питанням спадкування, 1 – вчиненню консулом нотаріальних дій щодо спадкування майна; більше 15 наукових статей, які безпосередньо розглядають питання спадкування з іноземним елементом.

Як впливає з вище наведених даних, питанню спадкування з іноземним елементом в Україні присвячена значна кількість робіт українських вчених, але спеціальні наукові дослідження, присвячені міжнародному спадковому процесу, не проводились.

З цього випливає, що перед сучасною наукою постає необхідність розробки основних понять та конструкцій міжнародного спадкового процесу. Необхідними є з'ясування сутності та розробка таких наукових категорій, як: «міжнародний спадковий процес», «форма міжнародного спадкового процесу», «міжнародна спадкова процедура». Поступове розширення емпіричної бази, зміна світоглядних орієнтирів зумовлюють потребу більш глибокого проникнення в процеси і явища, які мали місце в історії і продовжують еволюціонувати. Отже, всебічному і поглибленому вивченню, як можна переконатися, має бути «підданий» міжнародний спадковий процес, який заслуговує на окреме, всебічне і комплексне порівняльно-правове дослідження.

2. Провівши порівняльно-правове дослідження науково-нормативного підходу до визначення поняття, структури та правової природи спадкових правовідносин з іноземним елементом в міжнародному приватному праві, було удосконалено позицію про те, що умовно всіх суб'єктів спадкових правовідносин можна класифікувати на суб'єктів, участь яких в процесі спадкування є обов'язковою, і участь яких є необов'язковою (тобто тих, хто бере участь у спадковому правовідношенні і тих, хто бере участь у пов'язаних правовідносинах із спадковими); доведено, що обов'язковою фігурою в процесі спадкування виступає спадкоємець, інші є необов'язковими;

удосконалено доктрину міжнародного приватного права в частині визначення спадкових правовідносин з іноземним елементом (міжнародних спадкових відносин) як комплексних правовідносин із власними специфічними ознаками.

Встановлено, що іноземний елемент у спадкових відносинах проявляється в різних видах – суб'єкт, об'єкт і юридичний факт.

В результаті спадкові відносини з іноземним елементом охарактеризовано як комплексні приватноправові відносини, які виникають в силу смерті фізичної особи (спадкодавця) та забезпечують реалізацію спадкових прав спадкоємцем, обов'язковою складовою яких є наявність іноземного елемента, який пов'язує спадкове правовідношення з іноземною правовою системою.

3. Здійснивши аналіз джерел (форм) міжнародного спадкового права, виділено наступні: національне законодавство, законодавство іноземних держав, міжнародні конвенції (у тому числі консульські), регіональні конвенції та двосторонні договори. Підтримується теза про те, що в умовах стрімкого розвитку приватноправових відносин з іноземним елементом досить проблематичною є уніфікація матеріально-правових норм спадкового права, але вона є водночас актуальною в рамках сучасного розвитку міжнародних спадкових відносин. Це виражається в тому, що в зарубіжних країнах по-різному визначається коло законних спадкоємців і спадкоємців за заповітом; формуються різні правила для дієздатності, форми і види розпоряджень на випадок смерті; процесу переходу спадкового майна до спадкоємців; відрізняються системи розподілу спадкової маси. Тому підтримується позиція багатьох науковців щодо приєднання України до деяких багатосторонніх універсальних конвенцій в галузі спадкування, що позитивно вплине на підвищення ролі країни в міжнародному житті.

4. Проаналізувавши сутнісні елементи та структурні особливості спадкового процесу з іноземним елементом, встановлено, що правову категорію «міжнародний спадковий процес» за своїми сутнісними ознаками можна визначити як сукупність послідовних процесуальних дій, які направлені на матеріалізацію спадкових прав за участю іноземного елемента. За своєю структурою міжнародний спадковий процес можна визначити як сукупність комплексних правових процедур встановленої форми, необхідних для реалізації спадкових прав за участю іноземного елемента.

Розроблено та запропоновано власне визначення правової категорії «міжнародна спадкова процедура» як встановлений порядок дій повноважних осіб щодо реалізації та захисту спадкових прав у сфері відносин, ускладнених іноземним елементом.

Визначено форму міжнародного спадкового процесу як сукупність вимог до дій учасників міжнародного спадкового процесу, спрямованих на досягнення конкретного результату – реалізації та захисту спадкових прав. Запропоновано виділяти наступні форми міжнародного спадкового процесу: цивільно-правову; нотаріальну; консульську; судову; адміністративно-правову (муніципальну); змішану.

5. Виділено характерні ознаки міжнародного спадкового процесу та доведений його тісний зв'язок з міжнародним приватним правом: наявність іноземного елемента; чітка законодавча урегульованість процесуальних дій в конкретній країні; детальна розробка всієї процедури розгляду спадкової справи (послідовність здійснення і зміст цих дій і т.п.); імперативність форми (встановлений порядок оформлення спадщини обов'язковий для всіх).

Обґрунтовано висновок про те, що мета міжнародного спадкового процесу полягає в процесуальній реалізації матеріальної або колізійної норми, заснованою на них

основного правовідношення, яке і є стрижнем їх взаємодії. Без цього не можна зрозуміти природу міжнародного спадкового процесу і сам механізм його функціонування.

6. Доведена необхідність прийняття спеціальної Інструкції з оформлення спадщини з чіткою систематизацією норм матеріального права і процесуального права за суб'єктами: нотаріуси та органи місцевого самоврядування. У склад цієї інструкції доцільно включити загальні положення і норми, що регулюють спадковий процес саме з іноземним елементом – «Міжнародний спадковий процес» також за суб'єктами: нотаріуси, органи місцевого самоврядування, консули.

7. Розроблена та запропонована теоретична модель міжнародного спадкового процесу з виокремленням наступних стадій:

- прийняття заяви та заведення спадкової справи (включає в себе кваліфікацію правової ситуації з іноземним елементом, проведення процесуальних дій, спрямованих на заведення спадкової справи в умовах компетентного правопорядку);

- встановлення права, що підлягає застосуванню (встановлення право- дієздатності особи, що звернулася, вибір права, що підлягає застосуванню, встановлення кола спадкоємців і виявлення складу і місцезнаходження спадкового майна, проведення процесуальних дій, спрямованих на розшук спадкоємців та пошук заповіту (у разі їх відсутності), встановлення часток спадкоємців у спадщині, визначенні обов'язкових часток, тощо), керуючись колізійними нормами міжнародного приватного права, вирішення справи);

- видача свідоцтва про спадщину (або іншого документу, що підтверджує право на оформлення спадкового майна).

8. Закріплений в Законі України «Про міжнародне приватне право» порядок встановлення змісту іноземного права може бути застосовано нотаріусом України з метою з'ясування змісту норм джерел права іноземних країн в міжнародному спадковому процесі. Відтак, як слідує із тексту ст. 8 цього Закону, в нотаріуса є декілька шляхів встановлення змісту іноземного права, як-от: звернутися за допомогою до Міністерства юстиції України чи інших компетентних органів або установ в Україні чи за кордоном (наприклад, іноземного нотаріуса), залучити експертів – фахівців у галузі порівняльного правознавства, в тому числі, вчених і практиків з відповідної іноземної держави, скористатися допомогою іноземного громадянина – заявника щодо надання йому допомоги в тлумаченні джерел іноземного права. Разом з тим, останній шлях, який закріплено в ч. 3 ст. 8 цього Закону, є дискусійним в частині легальності та достовірності інформації, наданої заявником.

9. Норми чинних міжнародних договорів України повинні застосовуватися нотаріусом в міжнародному спадковому процесі за умов, встановлених в національному законодавстві України. Крім того, як засвідчив аналіз джерел міжнародного спадкового процесу, у разі, коли в чинному міжнародному договорі України (міжнародне законодавство, яке є частиною національного законодавства України за ст. 9 Конституції України) закріплено інші положення щодо врегулювання спадкових відносин з іноземним елементом, ніж в спадковому законодавстві України (внутрішньому законодавстві України), застосовуються норми чинного міжнародного договору України.

10. Запропоновано доповнити Положення про Міністерство юстиції України нормою про здійснення міжнародно-правового співробітництва, а саме передбачити, що Міністерство забезпечує інформацією про іноземне право органи місцевого

самоврядування, консульські установи, судові органи, органи нотаріату та інші органи юстиції.

Запропоновано створення спеціального інституту при Міністерстві юстиції України, до повноважень якого віднести надання інформації на запити уповноважених осіб з приводу іноземного права, вивчення світової судової практики з питань, що пов'язані із застосуванням іноземного права, здійснення порівняльного аналізу іноземного права.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Хороша Т. С. Поняття колізійних норм та колізійне регулювання спадкових відносин, ускладнених іноземним елементом / Т. С. Хороша // Актуальні проблеми держави і права : збірник наукових праць. Вип. 73 / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.) та ін. ; відп. за вип. В. М. Дрьомін. – Одеса : Юридична література, 2014. – С. 354-360.

2. Хороша Т. С. Міжнародні договори як засіб регулювання спадкових відносин з іноземним елементом / Т. С. Хороша // Альманах міжнародного права. Вип. 12. – Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2016. – С. 22-31.

3. Хороша Т. Проблемні питання правового регулювання спадкових відносин, ускладнених іноземним елементом / Тетяна Хороша // *Evropský politický a právní diskurz.* – 2016. – Svazek 3. – 3. vydání. – S. 174-180.

4. Хороша Т. С. Становлення і розвиток колізійного законодавства в галузі спадкування / Т. С. Хороша // Актуальні проблеми міжнародних відносин : Збірник наукових праць. Випуск 127 (частина II). – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2016. – С. 123-131.

5. Хороша Т. С. Сутність спадкового правонаступництва з іноземним елементом / Т. С. Хороша // Науковий вісник Ужгородського національного університету : Наукове видання. Серія «Право». Випуск 22 (частина I, том I). – Ужгород, 2013. – С. 233-237.

6. Хороша Т. С. Імплементация в Украине конвенций Совета Европы по наследованию / Т. С. Хороша // Закон и жизнь : Международный научно-практический правовой журнал. – № 10/3 (262). – Кишинев, 2013. – С. 222-226.

7. Хороша Т. С. Реалізація Конвенцій Ради Європи з питань спадкування в правовій системі України / Т. С. Хороша // Часопис Київського університету права : Український науково-теоретичний часопис. – № 4. – К., 2014. – С. 159-163.

8. Хороша Т. С. Конвенції Ради Європи як засіб регулювання спадкових відносин з іноземним елементом / Т. С. Хороша // «Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування»: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 12-13 вересня 2014 р. – К. : Центр правових наукових досліджень, 2014. – С. 32-35.

9. Хороша Т. С. Проблеми спадкування нерухомого майна іноземним громадянином в Україні / Т. С. Хороша // «Сучасні виклики для України у сфері права в умовах глобалізації»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 23-24 серпня 2013 року. – Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2013. – С. 21-24.

10. Хороша Т. С. Гармонізація норм національного спадкового права до норм європейського права / Т. С. Хороша // Стан та перспективи розвитку юридичної науки : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпропетровськ, 31 серпня 2013 р. – Дніпропетровськ : ГО «Правовий світ», 2013. – С. 37-41.

11. Хороша Т. С. Міжнародний спадковий процес: поняття та основні ознаки / Т. С. Хороша // Юридична наука України: історія, сучасність, майбутнє : Міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 4-5 листопада 2016 р. – Х. : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2016. – С. 172-174.

12. Хороша Т. С. Проблеми застосування нотаріусом норм іноземного права в рамках міжнародного спадкового процесу / Т. С. Хороша // Юридична наука України: історія, сучасність, майбутнє : Міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 4-5 лист. 2016 р. – Х. : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2016. – С. 175-178.

АНОТАЦІЯ

Хороша Т.С. Реалізація спадкових прав у міжнародному приватному праві. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького, Івано-Франківськ, 2017.

Дисертація присвячена проблемним питанням процесуальних аспектів міжнародного спадкування. Удосконалено доктрину міжнародного приватного права в частині визначення спадкових правовідносин з іноземним елементом (міжнародних спадкових відносин) як комплексних правовідносин із власними специфічними ознаками. Встановлено, що іноземний елемент у спадкових відносинах проявляється в різних видах – суб'єкт, об'єкт і юридичний факт. Запропоновано визначення міжнародного спадкового процесу як сукупності послідовних процесуальних дій, які направлені на матеріалізацію спадкових прав за участю іноземного елемента, а також запропоновано виділяти його наступні форми: цивільно-правову; нотаріальну; консульську; судову; адміністративно-правову (муніципальну); змішану. Доведена необхідність прийняття спеціальної Інструкції з оформлення спадщини з чіткою систематизацією норм матеріального права і процесуального права за суб'єктами (нотаріуси, органи місцевого самоврядування, консули), у зміст якої включити норми, що регулюють спадковий процес з іноземним елементом. Запропоновано теоретичну модель міжнародного спадкового процесу з виокремленими стадіями. Досліджено процедуру безпосереднього застосування нотаріусом норм міжнародного договору, що встановлює правила вчинення нотаріальних дій щодо оформлення спадщини. Зроблено пропозиції щодо удосконалення процедури міжнародного спадкування шляхом доповнення функцій Міністерства юстиції України та створення спеціального інституту, до повноважень якого має належати надання інформації на запити уповноважених осіб з приводу іноземного права, вивчення світової судової практики з питань, що пов'язані із застосуванням іноземного права, здійснення порівняльного аналізу іноземного права.

Ключові слова: спадкування, стадії спадкування, міжнародний спадковий процес, правовідношення, ускладнене іноземним елементом, іноземний елемент, нотаріус, консул, дипломатичні представництва, колізія норм, вибір колізійної норми, іноземне право.

АННОТАЦИЯ

Хороша Т.С. Реализация наследственных прав в международном частном праве. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право;

международное частное право. – Ивано-Франковский университет права имени Короля Даниила Галицкого, Ивано-Франковск, 2017.

Диссертация посвящена проблемным вопросам процессуальных аспектов международного наследования. Автором проведен системный анализ работ, в которых исследуются наследственные отношения с иностранным элементом, на его основе сделан вывод о необходимости разработки основных понятий и конструкций международного наследственного процесса: «международный наследственный процесс», «форма международного наследственного процесса», «международная наследственная процедура». Сделан вывод о необходимости комплексного сравнительно-правового исследования международного наследственного процесса.

В работе проведено сравнительно-правовое исследование научно-нормативного подхода к определению понятия, структуры и правовой природы наследственных правоотношений с иностранным элементом в международном частном праве, осуществлено условное разделение всех субъектов наследственных правоотношений на субъектов, участие которых в процессе наследования является обязательным и участие которых является необязательным, доказано, что обязательной фигурой в процессе наследования выступает наследник, другие участники являются необязательными.

Автором усовершенствована доктрина международного частного права в части определения наследственных правоотношений с иностранным элементом (международных наследственных отношений) как комплексных правоотношений с собственными специфическими признаками. Установлено, что иностранный элемент в наследственных отношениях проявляется в различных видах – субъект, объект и юридический факт. Определены наследственные отношения с иностранным элементом как комплексные частноправовые отношения, которые возникают в силу смерти физического лица (наследодателя) и обеспечивают реализацию наследственных прав наследником, обязательной составляющей которых является наличие иностранного элемента, который связывает наследственное правоотношение с иностранной правовой системой.

В работе проведен анализ источников (форм) международного наследственного права, на основании которого поддержана позиция о целесообразности присоединения Украины к некоторым многосторонним универсальным конвенциям в области наследования, что положительно повлияло бы на повышение роли страны в международной жизни. На основании анализа сущностных элементов и структурных особенностей наследственного процесса с иностранным элементом, автором предложено определение международного наследственного процесса как совокупности последовательных процессуальных действий, направленных на материализацию наследственных прав с участием иностранного элемента, а также предложено выделять его следующие формы: гражданско-правовую; нотариальную; консульскую; судебную; административно-правовую (муниципальную) смешанную.

На основании анализа действующего законодательства выявлены его пробелы и доказана необходимость принятия специальной Инструкции по оформлению наследства с четкой систематизацией норм материального права и процессуального права по субъекту (нотариусы, органы местного самоуправления, консулы), в содержание которой включить нормы, регулирующие наследственный процесс с иностранным элементом.

Также разработана и предложена теоретическая модель международного наследственного процесса, в котором выделены стадии: принятия заявления и заведения наследственного дела; установления права, подлежащего применению на основании

коллизийных норм международного частного права; выдачи свидетельства о наследстве или иного документа, подтверждающего право на оформление наследственного имущества.

Исследована процедура непосредственного применения нотариусом норм международного договора, устанавливающего правила совершения нотариальных действий по оформлению наследства.

Сделаны предложения по совершенствованию процедуры международного наследования путем дополнения функций Министерства юстиции Украины и создания специального института, к полномочиям которого следует отнести предоставление информации по запросам уполномоченных лиц по поводу иностранного права, изучение мировой судебной практики по вопросам, связанным с применением иностранного права, осуществление сравнительного анализа иностранного права.

Ключевые слова: наследование, стадии наследования, международный наследственный процесс, правоотношение, осложненное иностранным элементом, иностранный элемент, нотариус, консул, дипломатическое представительство, коллизия норм, выбор коллизийной нормы, иностранное право.

SUMMARY

Khorosha T.S. Implementation of inheritance rights in private international law. – On the rights of manuscript.

Dissertation on the receipt of scientific degree of the Candidate of Law in the speciality 12.00.03 – Civil Law and Civil Procedure; Family law; International Private Law. – Ivano-Frankivsk University of Law named after King Danylo Halytskyi, Ivano-Frankivsk, 2017.

The dissertation is dedicated to problematic procedural aspects of international inheritance. It was improved doctrine of private international law in the determination of inheritance relationship with a foreign element (international inheritance relations) as a complex relationship with their own specific features. It was found that foreign element in inheritance relationship is manifested in various forms - subject, object and legal fact. It is offered definition of international inheritance process as a set of sequential procedural actions directed on materialization of inheritance rights involving a foreign element, it also proposed to allocate it in following forms: civil; notary; consular; judicial; administrative and legal (municipal); mixed. It is proven necessity of adopting special Instructions of arrangement of inheritance with a clear systematization of substantive law and procedural law on the subject (notaries, local authorities, consuls), in content of which it is included rules governing inheritance process with a foreign element. It is offered a theoretical model of international inheritance process with the singled out stages. It is studied notary procedure of direct application of international treaty that sets the rules of notarial acts concerning arrangement of inheritance. It was made proposals to improve the procedures of international inheritance by adding functions of the Ministry of Justice of Ukraine and creation of a special institution, whose powers should include provision of an information on inquiries of authorized persons concerning foreign law, study of global judicial practice on issues relating to the application of foreign law, comparative analysis of foreign law.

Keywords: inheritance, inheritance stages, international inheritance process, legal relations, complicated by a foreign element, foreign element, notary, consul, diplomatic missions, conflict rules, selection of conflict rules, foreign law.